

نسخه برگردان «شرفیه به خط صفی الدین ارموی»

رسالة شرفیه / به خط صفی الدین ارموی، موسیقی دان قرن هفتم هجری قمری - تهران: فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۳، ۱۹۶ ص.

شابک ۹۶۴-۹۵۷۶۸-۸-۶

۴. «فقد ازمانا الی ذلک ایماء»: «اومانایماء»
در زبان عربی صورتی معمول است، اما «اومانایما»
به اعتبار «ازمان» که ممکن است جمع مکسر
فرضی «زمان» باشد، «ازمانا» شده است.
هرچند که جمع مکسر متداول برای زمان
در کتاب‌های ارموی «ازمنه» است. اگر هم
فرض ایشان بر «ازمان» صحیح باشد،
عامل نصب چه خواهد بود و فعلی که پس
از «فقد» می آید کجاست؟
۵. «فلیکن هذا القدر کاتباً»: اشتیاق
زیاد به نسخه‌ای که کاتب آن ارموی است
باعث شده که به دنبال کلمه کاتب بگردند
و «کافياً» را به «کاتباً» مبدل سازند. اگر به عبارت
بعدی «اذ هی غیر متناهیة» توجه می شد
این اشتباه پیش نمی آمد.
لطیفه‌ای بین آشنایان با کتاب خطی
و مقوله قرائت و استنساخ مثل است
که شخصی قرآن را کتبت می کرد. وقتی به آیه
﴿وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقًا﴾^۵ رسید، با خود فکر کرد:
موسی که خر نداشت، عیسی خر داشت.
پس نوشت: «وَخَرَّ عِيسَىٰ صَعِقًا». متأسفانه
در این بازنویسی ها هیچ تأمل نشده که معنی
آنچه نوشته می شود چیست! اگر بنا بود
این نسخه با این کیفیت بازنویسی شود،
یعنی پنج غلط در دوازده سطر، پس در هر
یکصد صفحه، که هر صفحه دارای بیست
و پنج سطر باشد، بیش از یک هزار غلط
قرائت وارد خواهد شد.
روشن است که انتشار اثری با چنین
ویژگی ارزشمند و منحصر مورد ادعا نیاز
به مقدمه‌ای شایسته دارد، اما این مقدمه
در سه صفحه و بدون نام مؤلف درج شده،

فرهنگستان هنر ایران به مناسبت برگزاری
کنفرانس بین‌المللی صفی الدین ارموی اقدام
به چاپ عکسی نسخه‌ای از کتاب شرفیه
نموده که به شماره S-73 در کتابخانه دانشگاه
بیل امریکا نگهداری می شود؛ و ظاهراً به
خط مؤلف است. در این گفتار کوتاه
نگاهی به این انتشار خواهیم داشت:
نسخه شرفیه به خط مؤلف بعدها مجدداً
صحافی شده است. متأسفانه در این
صحافی مجدد اوراق نسخه شرفیه جایجا
شده، اما خوشبختانه چیزی از برگ‌های
کتاب نیفتاده است. این جابه‌جایی باعث
شد که امنون شیلوا (Amnon Shiloah)،
که کتاب‌های خطی موسیقی عربی را در
دو جلد فهرست کرده است، نسخه شرفیه
را ناقص بخواند^۳، پیداست فهمیده که اوراق
کتاب آشفته است و پنداشته که حتماً
افتادگی دارد. اما متأسفانه ناشری که این نسخه
را برای نشر آماده می کرده، متوجه این نقص
نشده است. آشفته‌گی اوراق از دومین برگ
آغاز می شود، و با تغییر آشکار نوع خط
که بهانه انتشار نسخه بوده همراه است.
شگفت‌ترین که آشفته‌گی صفحات نسخه چاپی
فرهنگستان، در صفحات ۱۰۶ تا ۱۰۸ و صفحات
۱۱۳ تا ۱۲۰، بر آشفته‌گی اوراق نسخه اصل
مزید شده است. یعنی حتی همان ترتیب
مغشوش نسخه اصل نیز رعایت نشده است.
ترتیب صحیح برگ‌های کتاب چنین است:
۹، ۱۲ تا ۴۳، ۹۴ تا ۱۰۴، ۱۰۶، ۱۰۵، ۱۰۸،
۱۰۷، ۱۰۹ تا ۱۱۲، ۱۱۴، ۱۱۳، ۱۱۶، ۱۱۵،
۱۱۸، ۱۱۷، ۱۲۰، ۱۱۹، ۱۲۱ تا ۱۳۱، ۴۴ تا ۸۵،
۱۳۲ تا ۱۹۱، ۸۶ تا ۹۳، ۱۰ تا ۱۱، ۱۹۲ تا ۱۹۳.
دیگر آنکه در نقل و ترجمه بخش‌هایی
از نسخه در مقدمه کتاب خطاهای متعددی دیده
می شود که ذیلاً به برخی از آنها اشاره می شود:
۱. «فی الکلام علی الصوت و لواحقه و فی
ذکر شکوک و آیده و آیده علی ما قبل فیه»:
پنداشته اند که چون در این بخش ارموی
آرای حکمای ماقبل را نقد می کند،
«ما قبل فیه» است. اما صحیح «ما قبل فیه»
است، یعنی آنچه در این باب گفته شده.
۲. «فی حصر نسبت الاعداد»: صورت
صحیح آن «فی حصر نسب الاعداد» است؛
که به حساب کلمه فارسی شده «نسبت»،
فارسی را با عربی اشتباه کرده اند. اما
«نسبت» را در عربی «نسبة» می نویسند.
در ترجمه هم دقیقاً «نسبت اعداد» آورده
شده است، نه «نسبت‌های اعداد»، که اشتباه
قرائت را نشان می دهد.
۳. «والارشاد الی کیفیة استخراج
الالحن فی الصناعة العلمیة»: در متن آشکارا
«بالصناعة» است، نه «فی الصناعة».

1 Leon Nemoj, *Arabic Manuscripts in the Yale University Library* (New Haven: Connecticut Academy of Arts and Sciences, 1956), p. 163.

۲ تا به حال دست‌کم دو نقد دیگر بر این کتاب منتشر شده است:

الف) ایرج افشار، «تازه‌ها و پاره‌های ایران‌شناسی: ۹۷۶ - رسالة شرفیه»، بخارا، س ۷، ش ۵ (فروردین - اردیبهشت ۱۳۸۴)، پیاپی ۴۱: ۸۰-۸۱.
ب) بابک خضرائی، «چند نکته درباره چاپ عکسی الرسالة الشرفیه»، خیال (بهار ۱۳۸۴)، ش ۱۳: ۱۲۲-۱۲۴.

3 Amnon Shiloah, *The Theory of Music in Arabic Writing c. 900-1900. Descriptive Catalogue of Manuscripts in Libraries of Egypt, Israel, Morocco, Russia, Tunisia, Uzbekistan, and Supplement to B X* (München: G. Henle Verlag, 2003), p. 160.

۵ قرآن، سوره اعراف (۷)، آیه ۱۴۳.

۴ صفحات ۸۱ و ۸۲ تکرار صفحات ۷۹ و ۸۰ هستند.

که به این صورت هیچ شایستگی تقدیم بر چنین اثر ارزشمندی را ندارد. از ۶۴ س مقدمه، ۱۸ س نخست به فلسفه هنر و فلسفه فعالیت انتشاراتی ناشر مخصوص است؛ ۲۰ س نقل مستقیم و ترجمه از کتاب است؛ و در دو سطر آخر از سازمان همکار در نشر تشکر می شود. پس سهم مطالب مربوط به کتاب شناسی و نسخه شناسی اثر حداکثر ۲۴ س یا ۳۷٪ است. اینکه کیفیت و درجه علمی همین ۲۴ س چه اندازه است، از حوصله این بحث خارج است. این قدر می توان اشاره کرد که هیچ ارجاعی در این مقدمه وجود ندارد، حتی به مقاله ای که پیش از این درباره این نسخه نوشته شده و در آن ادعا شده نسخه به خط ارموی است.^۶ و یا به نظر دیگری که ادعا نموده نسخه به خط ارموی نیست.^۷ یا اشاره به انتشار عکسی نسخه ای دیگر از همین کتاب.^۸ برای آشنایی بیشتر با کیفیت مقدمه به ۴ سطر از ۲۴ سطر مذکور عیناً نظر می اندازیم:

رسالة شرفیه به نام های مختلفه چون: «رساله شرفیه فی النسب التالیفیه»، «کتاب الموسیقی»، «رساله الشرفیه فی علم النسب التالیفیه و الاوزان الیقاعیه»، «الرساله الشرفیه»، «رساله شرفیه»، «رساله الشرفیه فی النسب التالیفیه»، «رساله شرفی»، و گاه نیز به اختصار «شرفیه» نامیده شده است.

از «فی النسب التالیفیه» پیداست که اعتقاد ناشر بر صورت فارسی شده «نسبه» سخت جزم است. این چهار سطر را چنین خلاصه می کنیم:

«رساله شرفیه به نام های مختلفی چون... «الرساله الشرفیه»، «رساله شرفیه»... و گاه نیز به اختصار «شرفیه» نامیده شده است»، و یا: «رساله شرفیه فی النسب التالیفیه»... «رساله الشرفیه فی النسب التالیفیه». نتیجه این سطور این است که با افزودن یا حذف الف و لام تعریف نام عوض می شود، که نتیجه غریبی است. اما اشکالات فنی و چاپخانه ای اثر منتشر شده، نخست آن است که واحد تشکیل دهنده کتاب خطی برگ یا ورق است. از این رو معمولاً صفحات کتاب خطی را به صورت الف-ا، ب-۱a، ۱b، ا-۱ر، پ، و یا صورت های دیگر از شماره برگ یا ورق نشان می دهند. در چاپ عکسی هم معمولاً نظام برگ یا ورق حفظ می شود. اما در اثر منتشر شده، صفحه ۱ الف پشت برگ جاگرفته و صفحه ۱ ب روی برگ، مخصوصاً اگر نسخه ای مانند نسخه حاضر دچار جابجایی اوراق شده باشد، و یا حتی برگی از آن افتاده باشد، با رعایت نظام اوراق نسخه می توان به راحتی نقص ها و آشفتگی ها را نشان داد و احیاناً اصلاح کرد. این امر در مواردی چون ص ۴۳ چاپ عکسی بسیار مهم خواهد بود؛ این صفحه نیم نوشته که در نسخه پشت برگ واقع شده، نشانی آشکار از اضافه شدن آن برگ و همه یا تعدادی از برگ های پیشین است؛ اما همین صفحه در چاپ عکسی روی برگ دیده می شود. دیگر اینکه در این موارد شماره گذاری صفحات از تصویر نسخه شروع می شود، نه از عنوان و مقدمه.

و آخر، اگر هدف نشان دادن زیبایی های خط ارموی است، استفاده از تصویری نامناسب چگونه زیبایی خط را نشان خواهد داد؟ کیفیت تصاویر چنان است که در موارد متعدد حتی حواشی نسخه محو شده اند. نمونه های زیر تصویر منتشر شده را با تصویر موجود در کتابخانه دانشگاه تهران مقایسه می کند.

حتی کیفیت چاپ در کتاب یکسان و یکدست هم نیست؛ نمونه آن صفحه های ۸۰-۷۹ و ۸۲-۸۱ است که در چاپ مکرر شده، اما کیفیت متفاوت دارند. تفاوت کیفیت در جدول انتهای صفحه های ۸۰ و ۸۲ آشکار است. قضاوت در مورد طرح و رنگ جلد و نوع قلم در این اثر را بر عهده متخصصان مرتبط با موضوع می گذاریم. نهایتاً اینکه برای انتشار عکسی نسخه ای خطی از مجموعه دیگران شایسته و لازم است که از صاحب نسخه کسب اجازه و یا حداقل اطلاع داده شود، خصوصاً اینکه ناشر سازمان دولتی معتبری چون «فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران» باشد که اثر را با همکاری سازمان عظیمی چون «صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران» منتشر می کند. کیفیت این نشر در کل به حدی است که حتی خود ناشر برای انتشار ترجمه فارسی کتاب از تصویر چاپ عکسی نسخه ای دیگر از کتاب استفاده کرده است. البته در این مورد هم به کسب اجازه مالک یا ناشر آن نسخه اشاره ای دیده نمی شود.^{۱۰}

محسن محمدی

^۶ محسن محمدی، «رساله ای به خط صفی الدین ارموی»، نامه بهارستان، س ۱، ش ۲ (پاییز-زمستان ۱۳۷۹)، دفتر ۲: ۷۵-۸۲.

^۷ Shiloah, Ibid.

^۸ صفی الدین ارموی، کتاب الادوار و رساله الشرفیه، اکهارد نویباور. فرانکفورت: معهد تاریخ العلوم العربیه و الاسلامیه، ۱۹۸۴/م ۱۴۰۵ق.

^۹ برای نمونه می توان به انتشار نسخه عکسی ظفرنامه اشاره کرد که با کسب اجازه مالک نسخه انجام گرفته، حتی عبارت «با اجازه کتابخانه بریتانیا» بالای صفحه عنوان کتاب ذکر شده است. نک: حمدالله مستوفی، ظفرنامه به انضمام شاهنامه ابوالقاسم فردوسی، زیر نظر نصرالله پورجوادی، و مقدمه نصرت الله رستگار (تهران: مرکز نشر دانشگاهی ۱۳۷۷-وین: آکادمی علوم اتریش، ۱۹۹۹)، صفحه عنوان، ص یازده.

^{۱۰} صفی الدین ارموی، ترجمه فارسی الرساله الشرفیه فی النسب التالیفیه، بابک خضرائی (تهران: فرهنگستان هنر، ۱۳۸۵)، در این کتاب از تصویر نسخه کتابخانه احمد ثالث استفاده شده که پیش از این در مجموعه انتشارات مؤسسه تاریخ علوم عربی و اسلامی و با مقدمه اکهارد نویباور به چاپ رسیده بود، نک: پانویس ش ۸.

وقد رتب هذا الجنس بان ضايف الى العكسل والتميز للمضموم بعد كسل
 وشكل مضموما ابعاد جنس القوي للمثقل الاصل فرتب الابعاد
 اتممة على نسبة كسل وجزء من ابي عشر من كل وكل وجزء
 من ستة وعشرين من كل من كل من كل وسبع كل وكل وجزء من ثمانية
 عشر من كل وكل وجزء من ابي عشر من كل وقد ضايف
 الى الابل والتميز للمضموم ابعاد جنس القوي غير المثقل المان وقد
 ضايف الى الابل والتميز للمضموم ابعاد جنس القوي غير المثقل المان وقد
 واما جمع المنوع في السبع واليد وايت على بقية طبعه فيخرج
 ابعاد كل وابد من كل على ما علم ثم لا يتعد على المهر
 في معرفة الابل ان يجمع استا ان يكون المان في كل
 ثمان الابعاد على ما ذكرناه في المختصر في اذ الفروع في كل
 لا يتا من كنهه في كل من كل في كل المان
 على مخرج الابعاد مثل ابعاد ان رتب انه لانه ابعاد شرفه

٢٢

عشر هـ هجاء على ما ذكرناه في المختصر وحالها
 لا يتا من كنهه في كل من كل في كل
 عا بر . سيم . ثلثة بد سن

چاپی

وقد رتب هذا الجنس بان ضايف الى العكسل والتميز للمضموم بعد كسل
 وشكل مضموما ابعاد جنس القوي للمثقل الاصل فرتب الابعاد
 اتممة على نسبة كسل وجزء من ابي عشر من كل وكل وجزء
 من ستة وعشرين من كل من كل من كل وسبع كل وكل وجزء من ثمانية
 عشر من كل وكل وجزء من ابي عشر من كل وقد ضايف
 الى الابل والتميز للمضموم ابعاد جنس القوي غير المثقل المان وقد
 ضايف الى الابل والتميز للمضموم ابعاد جنس القوي غير المثقل المان وقد
 واما جمع المنوع في السبع واليد وايت على بقية طبعه فيخرج
 ابعاد كل وابد من كل على ما علم ثم لا يتعد على المهر
 في معرفة الابل ان يجمع استا ان يكون المان في كل
 ثمان الابعاد على ما ذكرناه في المختصر في اذ الفروع في كل
 لا يتا من كنهه في كل من كل في كل المان
 على مخرج الابعاد مثل ابعاد ان رتب انه لانه ابعاد شرفه

٢٢

عشر هـ هجاء على ما ذكرناه في المختصر وحالها
 لا يتا من كنهه في كل من كل في كل
 عا بر . سيم . ثلثة بد سن

خطی

چاپی

خطی

